

Buddhism - Wagner och Schopenhauer

"..jag har på sistone varit upptagen med en man vilken kommit som en gåva från himlen.. Hans huvudidé; det slutliga förnekandet av viljan till liv, är mycket seriöst, men visar på den enda möjliga frälsningen."

Så här skriver Richard Wagner till Liszt. Det är 1854, han är 41 år och arbetar med *Valkyrian*, en av operorna i mastodont-produktionen "*Ring*". Det är också då han börjar läsa den tyske filosofen Arthur Schopenhauer, en händelse som för alltid skulle förändra kompositörens liv.

Han hade dittills producerat sex operor och skulle hinna ytterligare lika många. Trots att de två giganterna aldrig träffades, kom Wagners "möte" med filosofen att bli betydelsefullt till den grad att det får anses som ett av de mest intressanta i europeisk kulturhistoria.

Wagner blev med tiden en av Schopenhauers främsta lärjungar och förespråkare i Tyskland. Han läste huvudverket "*Världen som Vilja och Föreställning*" sju gånger innan han skred till verket med *Tristan och Isolde*, och menade t o m att Schopenhauer hjälpte honom att bli sig själv. Så här kommenterade nobelpristagaren Thomas Mann: "Det betydde för honom den djupaste tröst, den högsta självbekräftelsen; det betydde frigörande av medvetande och själ." Författaren kallade "*Världen som Vilja och Föreställning*"; ..en andlig roman, en idésymfoni."

Wagner var en av mycket få framstående kompositörer, som också kunde betraktas som en intellektuell och skrev mängder av böcker, artiklar, pamfletter, berättelser och poesi. Standardutgåvan av hans samlade skrifter innehåller sexton volymer och behandlar filosofi, politik, historia och konst.

Kompositören var tvungen att gå i exil för sina politiska idéer och levde i Schweiz i över tio år. Detta berodde på hans roll i Dresden-upproret 1849, där en av hans närmaste var den välkände anarkisten Bakunin. I artikeln "Konst och Revolution", beskriver Wagner hur dekadensen inom operan och teatern var en följd av och hängde ihop med samhällets förfall. (*Siegfried* budbäraren av den nya ordningen anses modellerad delvis efter Bakunin.)

Det är ingen överdrift att säga att av västerlandets mest inflytelserika filosofer, är Schopenhauer den som har mest gemensamt med österländsk visdom. Det skulle vara felaktigt (och ett utslag av västerländsk provincialism), att anta att ex buddhismens innehåll inte vilar på rationella argument. I själva verket sammanfaller den sofistikerade österländska mystiken och Schopenhauers tankesystem, med och får alltmer stöd av utvecklingen inom modern vetenskap, sedan Einstein. Buddhismen och dess moderna

idéer kring händelsernas kausalitet, samt förståelsen för alltings sammanbundenhet och dess beronde av varannat - överensstämmer med fysikens upptäckter. (Se även texten *Mystik och Vetenskap*.)

Schopenhauer axlade Kants mantel, var en djupt bildad humanist, icke-nationalist och tolerant mot avvikande. Med tiden kom Wagner att läsa allt den kompromisslöse sanningsökaren rekommenderade: Plato, Kant, Buddhism och Upanishaderna. Filosofen har inspirerat otaliga andra ikoner ex: Nietzsche, Tolstoj, Conrad, Freud, Jung och Darwin. Strindberg skrev: "... o Schopenhauer, när tankar mig pina, räck hit en spruta med Buddhas morfin."

Schopenhauers centrala doktrin är att allting i världen och universum drivs av en unik underliggande kraft. Detta är den ultimata, självgenererande energi som finns i allt, är blind, ger upphov till kausalitet och som är omöjlig att förstå (människan kan bara se dess manifestationer). Hela universum är en objektifiering av denna ändlösa kraft som strävar utan mål.

Den är utanför tiden, känner ej förnuft eller konsekvens och återfinns ex i: graviteten; magnetismen; materien som fränstötning/attraktion och separation/union; formar kycklingen i ägget och barnet i magen; driver upp plantorna; det springande djuret; elektriciteten och tanken; etc, etc. Han kallar detta alltings omega "*viljan*" (Wille på tyska; ett ordval som gett upphov till mkt missförstånd), och doktrinen är identisk med vad Tao symboliserar på det högre planet. D v s denna ur-kraft söker genom speglingen i blivandet av världen (fenomenen) - att förstå sig själv.

Wagner misstolkade en del av den indiska filosofin (Buddhism och Hinduism), men tog till sig filosofens distinktion mellan fenomen-världen och det viktigare utomvärldsliga; det eviga, fåfängliga och frustrerande sökandet efter lycka; längtan till återförening med den större helheten; övervinnandet av viljans makt; medkänslans moral; skepticism gentemot vetenskapen och musikens unika status som ett direkt uttryck för metafysikens innersta. Wagner kallade musiken "den frälsande konsten".

Schopenhauer anslöt sig till traditionen av humanistisk etik och ansåg att hela moralen baseras på medkänslan, samt lärde att detta fungerade oavhängigt intellektet, (samma grundsyn som Rousseau; min kommentar). Alla har en intuitiv förståelse för att det innersta i varje individ hänger intimt samman med alla andras (och också utgör det utomvärldsliga själv som också existerar i allting annat).

Medkänsla är också nyckelordet i Wagners sista opera *Parsifal*. Den komponerades 1877-82 och genomsyras av detta tema. Det har sina rötter i det sena 1850-talet då han kom att intressera sig för mystik och metafysik, människans öde och lidande samt Schopenhauers skrifter. 1858 skriver han: "Ingenting berör mig djupt, om det inte i mig väcker medkänsla, d v s medlidande. Denna medkänsla är min viktigaste moraliska egenskap och därför också min konstns källa."

Han ägde både hund och papegoja, och förståelsen för också djurens lidande var mycket stor. Den sensible kompositören menade att deras lidande var större än människans p g a att djuret led utan att veta varför, till skillnad från människan som genom kunskap och resignation, kunde transcendera smärtan.

Det "musik-drama" som var målet för Wagner hade sitt ursprung i Beethoven, (han dirigerade 9:an flera gånger). Det handlade om att återspegla sinnesstämningar samt motiv och operorna utforskar vad som sker i hjärtat och själen. Tonerna förmedlar och manifesterar vårt inre liv i all sin storhet. Dom är opåverkade av språkets begränsningar, med dess beroende och användning av koncept och logik. Myten var också det ideala

för berättandet, därför den använder sig av arketyper och ger därmed verken deras universella värde, oavsett tid och plats - det var rent inner drama.

Trots Wagners omfattande reportoar, bär varje opera sitt eget signum och musiken är som sprungen ur det djupaste undermedvetna, från vilket han låter människans innersta känslor flöda fritt genom den mäktiga, penetrerande tonkonsten, likt en obändig lavaström. Den manifesterar Schopenhauers "*viljan*", universums ur-kraft och får på så vis en metafysisk dimension. Detta betraktade också Wagner såsom att han konkretiserade det abstrakta hos Schopenhauer, vilket är precis det sätt på vilket filosofen såg deras förhållande.

Både Schopenhauer och Buddhismen ser verkligheten som ständigt föränderlig och obeständig. De ser också igenom den illusoriska världen, i vilken vi aldrig kan känna tingen i sig själva och den bakomliggande verkligheten. Vår fragmentisering av fenomenvärlden och det konceptuella tänkandet, tillåter oss ej heller att se alltings enighet.

Endast långvariga studier och meditation kan frigöra oss från illusionen av att det vi ser omkring oss, utgör verklighetens innersta och som den är i sig själv. Det faktum att allt levandes innersta är ett, är också förklaringen till medkänslan och är all morals grund - skadar jag någon annan, så skadar jag också mig själv. Vidare består lyckan inte vid fasthållande vid saker i denna världen, tvärtom är det frigörandet från begäret och tingen som är målet.

Buddhans centrala "*De Fyra Ädla Sanningarna*", överensstämmer med Schopenhauers filosofi. Dessa säger att: (1) livet är fyllt av lidande och otillfredsställelse; (2) orsaken till lidandet beror på begär och fasthållande; (3) detta kan upphöra om begäret upphör; (4) metoden för att nå tid är Den Åttafaldiga Vägen. Vid Nirvana (Pali: nibbana) har man nått insikt och därigenom frid.

Enligt Buddhismen har människan inget själv eller något som kan beskrivas som ett jag (anatta); allting är obeständigt (anicca); och hon är utsatt för lidande (dukkha). Att någon sorts karma påverkar individens öde är också Schopenhauers uppfattning.

Han insåg också att Kristendomen - rätt förstådd - stod Buddhismen närmare än det som var allmänt vedertaget. Den vetgirige filosofen såg likheterna mellan Buddhan och Jesus och menade att mannen från Nasaret måste haft influenser österifrån: "Vad man än säger, Kristendomen har indiskt blod i sina ådror. Den har fört till Europa några av de djupaste insikter, vilka hade spridits från Indien århundraden före, genom Hinduismen och Buddhismen."

Schopenhauers ibland dystra verklighetsuppfattning och hans tolkning av Buddhans budskap överensstämmer på vissa punkter dåligt. Den deterministiska synen på människans situation är inte i samklang med urkundernas budskap; d v s möjligheten till självutveckling och insikt.

För Schopenhauer var den "estetiska kontemplationen", det yttersta sättet att uppnå harmoni. Så ej för buddhisten, men deras syn på hur perceptionen de facto fungerar - är samma. För buddhisten uppstår medvetenhet som en naturlig process, automatiskt genom att ex ett synligt objekt genom ögonkontakt, orsakar medvetande om detta objekt. Här finns inget själv eller jag involverat, utan det är vår biologi som interagerar spontant med omvärlden, (se texten Mindfulness - kärnan.)

Vid betraktandet av det sköna - ex ett konstverk - menar Schopenhauer, förlorar vi oss själva och glömmar vår individualitet och "*viljan*". Vi blir en spegel av objektet, skillnaden mellan det vi uppfattar och oss själva som subjekt upplöses, dom två har blivit ett - tiden stannar. "Då uppstår frid omedelbart, den som alltid söks, men som genom

viljans makt ständigt gäcker oss; då kommer den av sig själv och vi vilar i oss själva." Att komma bortom all dualitet mellan subjekt och objekt samt uppleva alltings odelbara helhet, är också buddhistens mål.

För Schopenhauer var geniets signum att kunna uppfatta det universella i det partikuljära (samma uppfattning som Lao-tse och Taoismen). Det enda jag som individ har möjlighet att direkt erfara, som det är i sig själv, inifrån - är mitt eget psyke och min kropp. Men i och med att människan som "*viljans*" yttersta objektifiering, innerst inne är en del av allting annat har jag möjlighet att också känna allting annat (filosofins orsak; min kommentar). Härav följer att den rimligaste vägen till att förstå världen är introspektion. Detta är också Buddhans väg.

Wagners magnum opus är det mångfacetterade, mäktiga "all-konstverket" (Gesamkunstwerk, där poesi, musik och drama kombineras efter tidig grekisk förebild) "*Ringens*". Eposet börjar med världens födelse och *Rhenguldet* och avslutas med undergången i *Ragnarök*, fyra opera-kvällar senare, och kan anses vara västerlandets kulturella höjdpunkt.

Med framförallt de skandinaviska myternas hjälp, får här den storskaliga och allomfattande handlingen sitt dramatiska innehåll. Här behandlas: kärlek, rädsla, självständighet, familjen, gudar, djur, kultur, politik, dynastier, raser, svek, strävan, erövringar, misslyckande och framgång. På en nivå är det hela en gigantisk metafor för individens inre utveckling och konflikter, där Wagner visar prov på den djupaste psykologiska insikt.

Kompositören träffar gång på gång vårt undermedvetnas allra innersta flöde, och arketyperna ges liv genom den målade, storvulna musikens magnifika väv. Huvudtemat är kärleken och dess konflikt med viljan till domination. Vid sidan av detta löper moralen som en röd tråd. Ringen utforskar den inbyggda konflikten mellan individens inre behov och samhällets yttre regler och krav, m a o sociala samt politiska idéer.

Schopenhauer var sannolikt den enda person, alla kategorier, som Wagner - om än inte såg upp till - den excentriske artisten betraktade som en jämlik. Deras samstämmiga syn på livets etik och estetik generellt och konsten i synnerhet är förbluffande. Så här skriver ex Wagner: "*Vad musiken uttrycker är evigt, oändligt och idealt. Den talar inte om passion, kärlek och längtan efter den här eller den där individen, i den här eller den där situationen, utan om passion, kärlek och längtan som de är i sig själva.*"

Och så här skriver Schopenhauer: "*Musik uttrycker inte den här eller den där olyckan, smärta, sorg, skräck, glädje, uppsluppenhet, eller sinnesfrid; utan glädje, smärta, sorg, skräck, gladlyndhet, uppsluppenhet, sinnesfrid som de är i sig själva.*"

Flera likheter finns mellan dem; båda var mycket goda psykologer; båda hade en kvasi-religiös syn på musiken; båda var frigörare/förlösare, d v s de konfronterade allt som var i behov av det och hjälpte andra göra detsamma; de två favoriserade intuitionen framför intellekt och logik; båda hade en passionerad och outröttlig vilja; båda var allvetare och de två var neurotiska och kände sig isolerade.

Många av operornas karaktärer manifesterar Schopenhauers lära. Innehållet hade därigenom en buddhistisk prägel, och detta innan Wagner läst filosofens verk. Vad den *Flygande Holländaren* sökte var ett slut på det ändlösa strävandet i otaliga liv och

speciellt en längtan efter sitt alltings upphörande. "När alla döda står upp, då skall jag upplösas i intet. Världar stoppa! Eviga intighet, uppsluka mig!" *Tannhäuser*, som slits mellan konstens och kärlekens krav, känner sig tyngd av livets meningslöshet och vill avsäga sig det. *Lohengrins* riktiga hem är någonstans i det utomvärldsliga, från vilket han mystiskt anländer i början av operan. Han kommer utrustad med medkänslan gentemot en annan individ, för att ta sig an den här världens vedermödor, som slutar med att han avstår världen och återvänder till det utomvärldsliga.

Wagner hade en naturlig fallenhet och förståelse för djupa psykologiska sammanhang, och det har hävdats att han kan ha varit den förste europé som gett uttryck för vikten av att göra det undermedvetna medvetet, och det långt innan Freud. För buddhisten är också introspektion och penetration ner i de djupare lagren av medvetandet primärt.

Temat "frälsning genom kärlek", löper som en röd tråd genom hela Wagners produktion. Det involverar frigörelse från den ytliga fenomenvärlden i vilken vi lever, och nås genom en kombination av minskandet av egot, medkänsla gentemot andra samt undertryckande av den egna livsviljan.

Den estetiska kontemplerationen, som nämnts, det viktigaste sättet att nå harmoni enligt Schopenhauer, följs sedan av medkänslan och efter den kommer askesen. Att medkänslan har en central roll inom Buddhismen vet alla som hört Dalai Lama tala och askesen hör till munkarnas vardag. Följande rader ur *Valkyrian*, som är den andra operan i *Ringens*, skulle kunna vara tagen ur en buddhistisk sutra:

"Jag är trött på att finna
evigt endast mig själv
i allt jag åstadkommer

Farväl, då
ära och pomp
och skrytsam skam
av gudlik glans.
Låt vad jag byggt
falla isär."

Eller detta utkast till *Ragnarök*:

"Från begärets domäner jag tar farväl,
illusionens marker jag frånsäger mig för alltid;
Jag stänger bakom mig,
de öppna grindarna
av ändlöst blivande;
till det fria-från-begär, fria från illusion."

Mina ögon öppnades
genom det djupaste lidande
av plågsam kärlek.
Jag såg världens slut."

Att se världens slut är möjligt om man kommit till insikt och gör det i sitt innersta. D v s att man genomskådat illusionen och ser livet, sakerna och tingen som de verkliga är; nämligen tomma, d v s obeständiga och flyktiga; utan egenvärde eller ett själv och fyllt av lidande. Så här uttrycker sig Buddhan: "Världen (loka) har uppstått genom de sex sinnena (det sjätte är medvetandet), och det är i denna begränsade kropp med sina sinnesförmågor och tankar som världen existerar, föds och upphör, och vägen som leder till världens upphörande - d v s *De Fyra Ädla Sanningarna*". M a o; världen blir till

(föds) i oss när den via perceptionen uppstått som en psykisk bild. Insikten (*mindfulness*) - vid kontakten mellan det yttre och våra sinnen - om att det inte finns något "jag" eller "själv", i denna process som kan hålla fast vid det upplevda; gör också att detsamma upphör.

I "*Världen som Vilja och Föreställning*", beskriver och sammanfattar Schopenhauer ovanstående så här: "Det kan också sägas att Kants lära ger insikten att begynnelsen och världens slut inte skall sökas utanför oss, utan snarare i oss."

Schopenhauers doktrin, där självet eller jaget "bär världen" (utan ett iakttagande subjekt existerar den ej), fick Wagner att inse; *Ringens* som börjar med världens begynnelse och slutar med dess undergång är liktydigt med självet uppkomst och upplösande.

Ett par år efter att ha startat studierna av Schopenhauer och Buddhism, ville Wagner skriva en buddhistisk opera. I ett brev 1959 identifierar han sig som en kringvandrande buddhistmunk och förklarar sig blivit buddhist. Verket skulle heta *Erövrarna* (Die Sieger), och dessa tankar hemsökte honom under 20 år, men projektet bar aldrig frukt. Det berodde delvis på att de emotionella och metafysiska impulserna utnyttjades i verket *Tristan och Isolde* och delvis därför att innehållet fick sitt naturliga uttryck i *Parsifal*.

Efter *Valkyrian* tog sig Wagner an *Tristan och Isolde*, av många ansedd som hans mest fulländade opera. Wagner menade själv att impulsen till verket kom som en direkt följd av läsningen av "*Världen som Vilja och Föreställning*". Kärlekens totala tillfredställelse följt av dödslängtan är här det centrala temat.

Enligt Schopenhauer var det två saker i livet som kommer närmast en direkt-kontakt med det utomvärldsliga och gudomliga; den sexuella kärleken och musiken. *Tristan och Isolde* är en lovsång till denna symbios och är bland det mest erotiska, extatiska som någonsin komponerats (alla kategorier), och innehåller flera orgiastiska klimax.

Två älskande i sin längtan efter den totala enigheten, som är omöjlig i denna världen och endast kan ske i den utomvärldsliga - ingår en självmordspakt. Den högsta tillfredställelsen består i total absorption och därigenom förlorandet av själv-identiteten, när man helt uppgår i sin älskade.

Musiken i *Tristan* (liksom Parsifal) står för sig själv och liknar en symfoni. Det allra första ackordet, kanske det mest kända i musik-historien, är dissonant och följs av flera sådana. Örats längtan, delvis uppfylld och delvis inte, får vänta till sista ackordet när Isolde följer Tristan i döden; upplösningen nås, begäret är stillat och allting stannar. Verket är en sorts musikalisk beskrivning av Schopenhauers filosofi, där existensen består av en inbyggd, otillfredställbar väv av begär, längtan och strävan, från vilken den enda permanenta frigörelsen är varats slut.

Parsifal uruppfördes 1882, ett halvår innan kompositörens död och då grundläggs Wagner-kulten. Medkänslan är som nämnts nyckel-motiv och här använder sig kompositören av såväl kristna som buddhistiska föreställningar. Parsifal är den naturligt oskuldsfulla samt primitive och "utsedde" ynglingen. Genom en intellektuell och andlig mognadsprocess, uppnår han till slut i sitt innersta, total medkänsla och enighet med sina medmänniskor och därmed insikt. Här i ett av mästerkompositörens längsta verk uppstår magi och Wagner lyckas objektifiera de arketypiska elementen i vårt psykes undermedvetna, samt nå dess själ. Behovet av frälsning från en existens fylld av lidande,

död och återfödelse uppfylls av avsägelsen från livsviljan. Detta var för Wagner den ultimata sanningen och berättelsen visar hur livstörsten och befrielsen är oförenliga. Det oupphörliga strävandet efter insikt när begäret kanaliseras bort från det materiella och sensuella mot högre ideal, når sin kulmen i frälsningen av frälsaren (Parsifal). När det personliga självet förenas med det allomfattande självet, nås enighet mellan det mänskliga och det gudomliga.

Wagner trodde inte på den kristna guden, utan hans tro var mer filosofisk än religiös - en medkänslans och avsägelsens metafysik. I *Parsifal* får det olösliga problemet i Tristan sin lösning; både frälsning från den tärande längtan och fullständiga föreningen med en annan människa är möjliga i *detta* livet, men vägen till dem ligger i avsägelse av "viljan" och involverar därför undertryckandet av det sexuella begäret, vilket var uteslutet för Tristan. Här finner vi Wagners sista budskap till världen; vi känner medkänsla med andra därför att vi i vårt innersta är ett och hör ihop. Detta är också centralt inom Buddhismen.

På indiskt vis är det alltså kunskap och medlidande som är det viktiga, men i *Parsifal* letar alla karaktärerna efter insikt och därigenom frälsning på fel sätt - utom Parsifal. De skamfilade knektarna, som vaktar den **Gral** som användes för att samla Jesu blod vid korsfästelsen (och en symbol för det feminina), hoppas desperat på den genom ändlösa repetitioner av religiösa ceremonier och dogmer, vars innehåll fått allt mindre betydelse. Den heliga Gralen kan genom sin livsgivande, övernaturliga kraft, ge välsignelse och frälsning åt en behövande mänsklighet! Amfortas, likt Tristan, söker den i döden o s v.

Det heliga spjutet i *Parsifal* - liksom i *Ringens* - är en symbol för makt (och det maskulina), men i *Ringens* gällde det för makt över andra och i *Parsifal* symboliserar det makt över sig själv; d v s den moral som är rotad i individens kärnas äkthet och intigritet.

Den meditativa, melankoliskt melodiösa musiken, vilken långa stunder är utan text, andas resignation och acceptans och har därmed en metafysik dimension.

Graltemplets omgivning beskrivs - likt i gamla indiska berättelser - som en paradisk plats där människor och djur lever i harmoni och behov av varandra, samt där icke-våld råder. I templets (symbol för det inre sprituelle livet) magnifika slutscen, gestaltar Wagner den ultimata hjälte-triumfen. D v s Parsifals upplysning och därmed medvetandets slutgiltiga övergivande av det profana; han har makt över sig själv! Hans frigörande av Gralen är en manifestation av detta, och den nye kungen tjänar därmed Mänsklighetens och Naturens frälsning.

Vad Buddhan för länge sedan i en annan epok och helt annorlunda kultur, kom till insikt om i norra Indien - får här sitt musikaliska uttryck i vår tid. Wagners möte med Schopenhauers filosofi och därigenom Buddhismen, får också här sin transcendenta manifestation genom musiken, och han visar slutligen att han inte bara förordar begärets avsägelse utan också uppnår det.

Källor: The Philosophy of Schopenhauer av Bryan Magee
Buddhism and Psychotherapy, Across Cultures av Mark Unno
Världen som Vilja och Föreställning av Arthur Schopenhauer
Richard Wagner och den indiska tankevärlden av Carl Suneson
Samt samtliga *operor* nämnda i texten